

29. Вестник Европы. – 1888. – № 10. – С. 820.
30. Век. – 1882. – кн.6. – Отд. 5. – С. 111.
31. Московские ведомости. – 1880. – № 213.
32. Московские ведомости. – 1885. – № 220.
33. Гражданин. – 1888. – № 34.
34. Гражданин. – 1884. – № 94.
35. Русский Вестник. – 1883. – №7. – С. 388.
36. Русский Вестник. – 1885. – № 3. – С.222.
37. Русский Вестник. – № 1. – С. 229.
38. Русская мысль. – 1886. – № 8. – С. 196.
39. Русская мысль. – 1888. – № 10. – С. 180.
40. Русское богатство. – 1888. – № 4. – С. 180.
41. Неделя. – 1886. – № 2. – С. 44.

Батенко Г.В.

АРАБО-ЄВРЕЙСЬКІ ПРОТИРІЧЧЯ У ПАЛЕСТИНІ НА ПОЧАТКУ 20-х р. ХХ ст.

Важливим кроком до ескалації протистояння арабів та євреїв Близького Сходу, що передували створенню держави Ізраїль були події 20-х р. ХХ ст. У цей час Палестина перебувала під мандатом Ліги Націй, який надали Великій Британії. Формування протистояння почалося наприкінці ХІХ ст. І з часом поступово загострювалося.

Важливими джерелами з даної проблеми стали офіційні документи міжнародних організацій – Ліги Націй „League of Nations. Official Journal. Special Supplement. Resolution Adopted by the Assambley During its First Session (Nov.15-th to Dec. 18-th, 1920)” та Організації Об’єднаних Націй „Memorandum on the Problem of Palestine to the United Nations Special Committee on Palestine. – Tel-Aviv: Palestine Communist Union Central Committee, 1947”.

До того ж у роботі були використані численні документи британського уряду „Great Britian and Palestine 1915-1936. – L., N.-Y.: Oxford University Press, 1937; Great Britian and Palestine. 1915-1945. Information Papers No. 20. – L., N.-Y.: Royal Institute of International Affairs, 1946; L.: Chatham House, 1946”; „Survey of Palestine Prepared in Dec.1945 and Jan.1946 for the Information of the Anglo – American Committee of Inquiry”, міністерства колоній „Documents of the British Colonial Office about Middle East from 1919 to 1945”, стенографічні звіти палати лордів та обшин англійського Парламенту „Great Britain. Parliamentary Debates. House of Commons. Fifth Series”; „Palestine. Correspondence With Palestine Arab Delegation and the Zionist Organisation. Presented to Parliament by Command of His Majesty. June, 1922”, королівських комісій по Палестині „Palestine Royal Commission. Report Presented by the Secretary of State for the Colonies to Parliament by Command of His Majesty”.

Велику допомогу при розкритті важливих питань суспільно-політичного життя арабів-палестинців надала збірка документів і матеріалів під назвою „Vasaik аль-харака аль-ватанііа аль-філастинііа 1918 – 1939”.

До того ж в роботі були використані матеріали сучасних подіям англійських газет „The Near East” і „The Times”, а також арабської „Аль-Кармель”.

Історіографічний доробок вчених багатьох країн є досить репрезентативним. Серед англійських дослідників даної проблеми треба відзначити Н. Каплана, автора кількох фундаментальних монографій „Futile Diplomacy. Vol. I. Earl-Zionist Negotiation Attempts, 193-1931” та „Palestine Jewry and the Arab Question 1917 – 1925”. Низку нових документів і матеріалів ввела до наукового обігу британська дослідниця Д. Інграмс „Palestine Papers. 1917 – 1922”. Узагальнюючу працю з новітньої історії Палестини зробив вчений арабського походження А.В.Кайялі у книзі „Palestine: A Modern History”, в якій знайшли відбитки цікаві факти. Скоріше публіцистичний характер мають роботи англійців М. Моссека „Palestine Immigration Policy Under sir Herbert Samuel: British, Zionist and Arab Attitudes”, Дж. Марлоу „Rebellion in Palestine”, та Р.Б. Вільямс-Томпсона „The Palestine Problem”.

У спільній англо-американській колективній роботі „Palestine. A Study of Jewish, Arab and British Policies” детально розглядаються англо-арабсько-єврейські відносини у Палестині у період мандату.

Власне американська історична наука відзначається двома фундаментальними монографіями В. Лаке-ра „История сионизма та М.Дж.Коена „The Origins and Evolution of the Arab-Zionist Conflict. Окремі аспекти американської політика стосовно Палестини напередодні та під час ІІ Світової війни представлені в роботі К. Фрідріха „Friedrich C. American Policy Toward Palestine”. Деятели и общественно-политическим виглядам єрусалимського муфтія хаджи Амін аль-Хусайні присвячена робота Т.Джбара „Palestinian Leader, Hajj Amin al-Hussayni, Mufti of Jerusalem”. **Кілька власних робіт в українському часописі „Культура народів Причорноморья” опублікувала американська дослідниця В.В.Конер „Белые книги 1922 и 1930 годов по Палестине и их влияние на арабо-еврейские отношения”, „Деятельность Арабского палестинского Конгресса в 20-е годы ХХ века”.**

Про життя і діяльність визначного сіоністського діяча Володимира Жаботинського, його погляди на арабсько-єврейські взаємини написав у біографічній монографії „Владимир Жаботинский: вехи жизни” ізраїльських дослідник І. Недава.

Російські спеціалісти з проблем Близького Сходу представлені роботами Г. Г. Косач „Из истории становления Коммунистической партии Палестины (1919 – 1924 гг.)”, „Красный флаг над Ближним Востоком? Компартии Египта, Палестины, Сирии и Ливана в 20-е – 30-е годы та А. В. Кудрявцева „Исламский мир и палестинская проблема”.

Найвизначнішою роботою з історії Палестини того часу є монографія українського науковця С. С. Шевелева „Деятельность мандатной администрации в Палестине в 20-е годы XX в.”

Отже, на початку 1919 року в Єрусалимі та Яффі з’явилися листівки, що призивали арабів згуртуватися перед “сіоністською погрозою”. У цих листівках євреїв називали отруйними зміями, говорилося, що втерпіти євреїв не може жодна нація у світі, а палестинські араби будуть захищати свою батьківщину від сіоністів [1]. 27 лютого 1920 року пройшли арабські антибританські й антиєврейські демонстрації в Єрусалимі. 8 березня пройшла друга хвиля демонстрацій. А між ними, 1 березня 1920 року палестинські араби напали на два єврейські сільськогосподарські поселення – Метула й Тель-Хай, розташовані біля сирийського кордону. Під час цього збройного інциденту загинули семеро євреїв [2]. 2 березня в Яффі люди “в англійській військовій формі під час демонстрації ображали пророка Мухаммеда, поранили багнетами двох арабів”. Це були євреї, що служили в англійських військах [3]. У квітні 1919 р. мусульманське свято Небі Муса (Могила Мойсея) збігся з єврейською пасхою. У Єрусалим стали прибувати араби з Хеврона, Шхеми, околиць сіл, викрикуючи антиєврейські гасла. Англійська поліція не вживала ніяких заходів щодо наведення порядку. Більш того, фельдмаршал Алленбі й Сторрс були присутні на молитві в мечеті Омара. Це було сприйнято арабами як вираження до них симпатії англійців. У Старому місті Єрусалима 4 квітня почався погром, за двоє діб було вбито 6 осіб, більше двохсот поранено, згвалтовано дві єврейські дівчини, зруйновано кілька синагог. Коли члени Хагани спробували прийти на допомогу мешканцям Старого міста, британські військові й поліцейські зачинили ворота [4]. Під час цих зіткнень – 4 – 10 квітня загинули 6 євреїв і 4 араби, поранено було відповідно 211 і 21. У Новому місті в Будинку неодружених британська влада заарештувала 19 членів Хагани й конфіскували знайдену там зброю. На інший день Жаботинський прийшов у поліцію і заявив, що є командиром Хагани і несе відповідальність за дію арештованих, і був, звичайно, арештований. У знак солідарності з ним, Верховний рабин Кук призвав євреїв підписувати звернення в суд, у якому вони заявляли, що є співучасниками Жаботинського й інших арештованих. На засіданнях військового трибуналу, що проходили 13 і 14 квітня арештованим були пред’явлені такі обвинувачення: збереження зброї, змова й озброєння громадян з метою викликати насильство, пограбування, руйнування й убивство, порушення порядку. Жаботинський був засуджений на 15 років каторги з подальшою висилкою з Палестини після відбуття покарання. Інші арештовані євреї одержали трирічний каторжний термін. Такі ж вирoki були винесені двом арабам, які згвалтували єврейських дівчат і двом керівникам арабів – Аміну аль-Хусейні й Арефу аль-Арефу [5]. Після призначення Герберта Семуеля Верховним комісаром, 7 липня 1920 р. була оголошена загальна амністія арабам і євреям – учасникам подій у Єрусалимі [6]. Уже після амністії, у квітні 1920 року в Палестині прокотилася нова хвиля збройних зіткнень – 5 євреїв і 4 араби були вбиті [7]. Зіткнення припинилися тільки після втручання англійських військ. Арабські газети Палестини розгорнули широку кампанію пропаганди співробітництва арабів із мандатною адміністрацією, недопущення збройних зіткнень з англійськими військами [8]. Була створена спеціальна військова комісія для розслідування причин хвилювань. Вона представила англійському уряду доповідь зі своїми висновками, але вони не були опубліковані. Проте, на підставі цієї доповіді було заявлено владою, що головними причинами великодіянь подій у Єрусалимі були:

1. Невдоволення арабів невиконанням із сторони Великобританії обіцянок про визнання арабської незалежності після закінчення I світової війни;

2. Побоювання арабів, що Декларація Бальфура приведе до економічного й політичного панування сіоністів у Палестині. Ці побоювання підтверджувалися діяльністю сіоністської комісії протягом усього періоду британської окупації [9].

Події 4 квітня 1920 р. стали першим відкритим збройним виступом арабського населення Палестини проти політики англійців і сіоністів.

До антиєврейських виступів арабів призивав насамперед Амін аль-Хусейні (1895 – 1974), обраний у 1921 році на посаду муфтія Єрусалима, а в 1922 році став президентом ВІР. Побоюючись арешту за цю “діяльність”, Амін аль-Хусейні втік у Йорданію, потім у Дамаск. У вересні 1920 року він був “офіційно прощений” і повернувся в Палестину [10].

У наступному, 1921 році, збройні зіткнення між арабами та євреями продовжувалися в Яффі, де ввечері 30 квітня 1921 року поширювалися листівки від імені Палестинської компартії на івриті й арабському, звернені до арабів: “Разом з вами живуть єврейські робітники, ... вони готові разом із вами почати священну боротьбу (аль-джихад аль-мукаддас) проти загальних ворогів – єврейських, арабських й англійських фінансистів... У цей історичний день – день першого травня, ми призиваємо вас примкнути до російських комуністів, і почати разом з ними священну війну проти паризьких і лондонських убивць, що вирішують вашу долю так, начебто б вас немає... Ми призиваємо вас до священної боротьби проти багатіїв, що продають країну і її мешканців іноземцям...” [11]. У квітні 1921 року на зустрічі з діячем Керен Хаесода, прем’єр-міністр Великобританії Д. Ллойд Джордж заявив про те, що Великобританія бере на себе відповідальність “за захист святих місць” і запропонував діячам Керен Хаесода спорудити купол у храмі Соломона [12]. Ця пропозиція носила провокаційний характер, тому що на місці згаданого храму Соломона знаходилася мечеть Омара. 1 травня 1921 року демонстрація, організована Соціалістичною робочою партією Палестини – Поалей Ціон під гаслом братерства єврейських й арабських робітників направилася в арабську Яффу. Напередодні поширювалися чутки про “напад більшовиків, що готується,” на арабів. Тому досить було іскри, щоб викликати новий спалах міжнаціональних зіткнень. Першого травня 1921 року

в Яффі почалися зіткнення між учасниками демонстрації соціалістів і контрдемонстрацією Гістадрута. Сіоністи почали відбирати в комуністів гасла, бити єврейських та арабських робітників. У сутичку демонстрантів втрутилися араби, яких, з нагоди паски, було багато на вулицях міста. Незабаром збентеження охопили весь район Яффа – Тель-Авів [13]. Араби направились в єврейські квартали, почали громити магазини та будинки євреїв. Сіоністи, які мали свої загони самооборони, пустили в хід зброю. По обидва боки з'явилися убиті й поранені. Власні терміново ввели в Яффу війська та жандармерію, оголосили місто у воєнному стані [14].

Антисіоністські демонстрації проходили й в інших районах Палестини. У Петах-Тикве, Хедері та деяких інших місцях вони переростали в збройні зіткнення 4 і 5 травня. Лише 6 травня війська й броньовики придушили останні спалахи повстань і мандатні власті оголосили, що в Палестині відновлений порядок [15].

Один із діячів компартії Авігдор писав: “1 травня 1921 року нами була організована демонстрація, яка зазнала нападу з боку жовтих робітничих організацій. Арабське населення, схильність якого до організації погромів заохочувалася англійськими провокаторами з одного боку, і його націоналістичними лідерами – з іншого, не розуміючи значення демонстрації, напало на її учасників і влаштувало єврейський погром. У результаті, приблизно двісті осіб було убито і поранено, що дало можливість як сіоністам, так і англійцям покласти відповідальність за це на нас” [16]. Ці зіткнення активно придушувалися британськими військами та поліцією. М. Семуель у своїй доповіді про події травня 1921 року писав, що за перші дні занепокоєнь у Яффі було убито 40 осіб і 170 поранено [17]. У ході зіткнень, що почалися 1 травня 1921 року й у результаті їхнього придушення військами й поліцією, загинуло 88, було поранено 238 осіб [18], з них було убито 48 арабів і 75 поранено [19].

Головним релігійним органом палестинської мусульманської громади був ВІР. Його головою, як правило, був муфтієв Єрусалима. Англійці намагалися спочатку ігнорувати цей орган, але незабаром переконалися, що без нього управляти Палестиною буде взагалі неможливо. Тому в грудні 1921 р. Верховний комісар видав указ про створення ВІР, що одержала право управляти вакфними землями, призначати й усувати суддів і чиновників шаріатських судів. При цьому мандатарій не повинний був втручатися в ці функції ради [20]. ВІР складалась з голови та чотирьох членів, які обираються на 4 роки. Однак принцип виборності не влаштував мандатні влади і з 1925 р. Верховний комісар сам призначав членів ради [21]. Крім того, британські власті в Палестині ввели нову релігійну посаду – “великого муфтія”, якої не існувало в Османській імперії [22]. Між традиційними палестинськими лідерами – Аміном аль-Хусейні та Раджебом Нашашібі розгорнулася запекла боротьба за управління Радою [23]. На посаду голови ВІР і одночасно на посаду “великого муфтія” був призначений Амін аль-Хусейні, предки якого обіймали посаду муфтія Єрусалима щонайменше з XVII століття. За наявними відомостями, свідченням сучасників, Амін аль-Хусейні не вважався глибоко релігійною людиною, не мав вищої мусульманської освіти, на відміну від своїх предків не мав навіть титулу шейха. Але він дуже активно використовував релігію у своїй політичній кар'єрі в часи мандата. На початку 20-х років ВІР управляла 80 релігійними судами, шістьма вакуфними установами, десятьма релігійними школами і деякими іншими релігійними установами [24]. Мало того, у 1923 р. англійці намагалися створити на противагу ВІР який-небудь новий орган управління громадою, який вони могли б контролювати. Тодішній міністр колоній герцог Девонширський запропонував створити Арабське Агентство (АА), подібно ЄА. Але араби відкинули цю ідею й англійцям стало зрозуміло, що розраховувати на співробітництво, принаймні на найближчий час, не можна. За участь у занепокоєннях арабів у 1920 році А. аль-Хусейні був усунений британською адміністрацією з посади мера Єрусалима, на якій він перебував у цей час. Але у 1921 році Верховний комісар Г. Семуель його амністував, тому що цього року помер глава клану Хусейні – муфтієв Єрусалима Каміл Хусейні. Британська адміністрація співпрацювала з кланом Хусейні, тому амністований Амін аль-Хусейні при відкритій підтримці Г. Семуеля став муфтієм Єрусалима, займаючи після первинних виборів на цю посаду тільки четверту позицію [25].

Після зіткнень 1921 року, мандатна адміністрація вирішила нагородити мерів Єрусалима, Яффи та Тулькарма, муфтія м. Акка й шаріатського суддю Єрусалима медалями “За службу в Палестині”. Ніхто з них від нагороди не відмовився, а Верховний комісар на врученні медалей з жalem відзначив появу “у народу надмірної активності, ігнорування постанов і порад помітних осіб палестинців” [26]. Характеризуючи арабську верхівку, Г. Семуель відзначав: “Вони відстоюють спокійне життя і не бажають загрузнути в політичній боротьбі. Вони бажають поваги своїх багатств і думають, що британське керівництво і мандатна адміністрація в даний час це найкраще, що може дати процвітання країні і їм самим” [27].

Ще в 1918 році кадї Ракіб Абу Сауд аль-Джаджані неодноразово привселюдно дякував Великобританії, військовому командуванню в Палестині, які “гарантують права трьох релігій у Палестині, відстоюють справедливість і рівність між ними” [28]. За період із 1921 по 1923 рік АПК направив у Лондон три свої делегації для переговорів у міністерстві колоній із приводу Палестини, у першу чергу – із приводу англо-арабських відносин. 18 серпня 1921 року міністерство колоній запропонувало арабській делегації розпочати переговори з Х. Вейцманом [29]. Члени делегації, будучи затятими арабськими націоналістами, природно, від цих переговорів відмовилися.

13–19 грудня 1920 року в Хайфі проходила сесія АПК під головуванням Мусі Казіма аль-Хусейні, який очолював АПК до 1934 року. На цьому конгресі був прийнятий статут АПК, який передбачав досить великі права для президента АПК, що, наприклад, міг позбутися від будь-якого члена Конгресу, відсторонивши його від засідання. Президент, його заступник, секретарі, розробляли порядок денний роботи засідань, “від якого не можна було відступати” [30]. У резолюції цього конгресу підкреслювалося те, що Палестина – це частина арабської території, якій Великобританія обіцяла незалежність, що зафіксовано в ко-

респондентці Хусейна і Г. Мак-Магона [31]. Делегатами сесії були представники вищого мусульманського духовенства – Хусейні, Нашашібі, Даліді, Тукан, Джаджані, Хаді. Головна роль на конгресі належала клану Хусейні. Делегати відкинули Декларацію Бальфура, обрали Виконком АПК, який на перших же своїх засіданнях висунув ряд вимог на адресу англійського уряду й мандатної адміністрації Палестини. Ці вимоги зводилися до наступного: негайного припинення єврейської імміграції в Палестину; припинення підтримки Великобританією сіоністського руху; створення в Палестині представницького уряду, який обирається “палестинським народом, що говорить арабською мовою”, при цьому підкреслювався той факт, що “корінні євреї в Палестині говорять теж арабською” [32]. У відношенні британської адміністрації в Палестині, у рішеннях сесії АПК підкреслювалося, що: “Народ нею не задоволений, тому що вона зовсім не враховує його права, приймає закони без обговорення з народом, визнає ВСО як офіційний орган, потурає єврейській імміграції, дозволяє підняття в Палестині сіоністського прапора, призначає в адміністрацію тих, хто підходить англійцям” [33].

Це звернення було відхилено британським урядом і мандатною адміністрацією [34]. Цей набір вимог до країни-мандатарія з боку арабів Палестини, їхніх офіційних органів можна простежити на всьому періоді протягом двадцятих років. І щораз, ці вимоги залишалися без відповіді, або араби одержували на них негативну відповідь.

12 березня 1921 р. Черчилль скликав у Каїрі нараду представників британської колоніальної адміністрації на Близькому і Середньому Сході. На ньому були присутні Верховний комісар Палестини Г. Семуель, відомий англійський розвідник Лоуренс Аравійський, який став на той час першим радником Черчилля щодо колоніальних питань; керівник британської розвідки на Близькому Сході Г. Белл тощо. Каїрська нарада була викликана пошуками нових аспектів англійської мандатної політики в цьому районі світу у зв'язку з антибританськими повстаннями в 1920 – 1921 р. в Іраку, Трансйорданії та Палестині. На ньому було вирішено перейти до управління Іраком і Трансйорданією за допомогою монархів. Ними стали сини шерифа Хусейна, Фейсал – в Іракові й Абдаллах – у Трансйорданії. Але мандатний режим у цих країнах був відмінний лише формально, вони залишилися під повним контролем Лондона.

Каїрська нарада показала наскільки мало англійці враховували Статут Ліги Націй і умови мандата. По території Зайорданія лягала дуже важлива для колоніальних інтересів Великобританії Хіджазська залізниця, що давала можливість контролювати Єгипет і Аравійський півострів. Крім того, у Лондоні повністю не довіряли й сіоністам, які вимагали непомірного розширення кордонів Палестини, що також вело до погіршення англо-арабських відносин. Тому-то на трансйорданський престол був посаджений Абдаллах, безпосередньо підлеглий Верховному комісару Г. Семуелю. Черчилль заявив, що в майбутньому Трансйорданія стане незалежним арабським королівством, а Палестина буде розвиватися відповідно до мандата й Декларації Бальфура [35].

28 березня 1921 року делегація Виконкому, обраного на з'їзді АПК у Хайфі (грудень 1920 року), зустрілася в Будинку уряду в Єрусалимі з керівником міністерства колоній У. Черчиллем. У. Черчиллю був вручений меморандум, “який піддавав критиці уряд Великобританії за її підтримку ідеї національного осередку”, що містив вимоги припинення єврейської імміграції до Палестини та заборони продажу землі євреям, “повернення законного статусу, який існував до британської окупації” [36]. У. Черчилль у своїй відповіді підкреслив, що “він не може відректися від Декларації Бальфура й накласти вето на єврейську імміграцію в Палестину” [37]. Черчилль заявив, що євреї мають право на створення національного дому саме в Палестині, що це добре для всього світу, для євреїв, для Великобританії і для самих арабів. Він підкреслив, що друга частина Декларації Бальфура дає мешканцям Палестини повний захист цивільних і політичних прав і висловлював співчуття, що араби не вірять цим обіцянкам [38].

Міністр колоній у різкій формі заявив арабській делегації: “Я вважаю вашу заяву несправедливою та упередженою... Я не можу й не хочу відмовитися від Декларації Бальфура та забороняти єврейську імміграцію в Палестину...” [39]. Точка зору британського уряду для палестинців стала цілком зрозумілою, і Виконком Палестинського конгресу вирішив направити свій меморандум у Раду Ліги Націй [40].

Після завершення наради в Каїрі, Черчилль в Єрусалимі прийняв сіоністську делегацію, яка звернулася до нього з вдячним адресом, який виражав глибоке задоволення призначенням Семуеля на посаду Верховного комісара й повну готовність допомагати йому. У своїй відповіді на адресу Черчилля виразив повну підтримку Декларації Бальфура, сказавши, для заспокоєння арабів, що проведення декларації в дійсність не повинне стосуватись інтересів палестинської більшості. Разом з тим, міністр колоній сказав наступне: “Араби виражають побоювання з приводу більшовицького характеру єврейської імміграції... Ваш борг – розсіяти ці побоювання і внести мир і заспокоєння в країну” [41]. Він зажадав запевнень у тому, що не тільки в Палестині, але й в усьому світі, євреї повинні відповідати на всяку ворожу критику.

У 1922 році було опубліковане листування між главою міністерства колоній У. Черчиллем, арабською та єврейською делегаціями. Арабська делегація, очолювана Мусою Казімом аль-Хусейні, велику увагу в цьому листуванні приділяла пропозиції Верховного комісара Палестини Г. Семуеля щодо створення Законодавчої ради, у якій він призначав би 14 з 27 членів. Арабська делегація, у принципі погоджуючись із цією пропозицією Верховного комісара, вимагала, щоб із 12 виборних, арабів було 11, і, щоб Верховний комісар призначав у раду тільки арабів. Крім того, члени арабської делегації традиційно вимагали повного припинення єврейської імміграції в Палестину [42]. Ці вимоги арабів не були прийняті Верховним комісаром. У відповідь на це відмовлення, 1 вересня 1921 року арабська палестинська делегація в Лондоні направила британському міністру колоній заяву з відмовою від пропонуваного Великобританією проекту створення в Палестині Законодавчої ради [43]. Після цього з'явився план у засновника й голови британської адміністрації в Трансйорданії Джона Філбі, який пропонував створення в Палестині Законодавчої ради та Ради міністрів, у яких араби та євреї повинні були б представлятися

“пропорційно населенню”. Лідери сіоністського руху й арабських діячів відкинули план Філбі [44].

У листах делегації ВСО, очолюваної Х. Вейцманом, підтримувався факт установлення мандата Великобританії на Палестину, “...відкриваючий нову еру загального світу й прогресу” [45]. Ніякої критики пропозиції Г. Семуеля в листах єврейської делегації не містилося. Виходячи з цього, можна припустити, що ВСО підтримувала пропозицію Верховного комісара щодо створення Законодавчої ради в Палестині.

3 червня 1922 року англійський уряд опублікував Білу книгу (меморандум Черчилля), у якій були викладені принципи положення англійської політики в Палестині. Уїнстон Черчилль, який у той час був секретарем колоній, відвідав Палестину і, провівши зустрічі як з арабськими, так і з єврейськими лідерами, видав документ, що деякі помилково прийняли за чергову перемогу сіонізму. Черчилль повідомив представникам арабів, що британський уряд не має намір задовольнити їхньої вимоги про призупинення імміграції, і що створення єврейського національного осередку – це корисна справа, причому не тільки для євреїв, але також для англійців і арабів. У цій заяві відкидалося обвинувачення палестинських арабів англійського уряду в тому, що воно мало намір створити “винятково єврейську Палестину”. Зокрема, у меморандумі Черчилля говорилось наступне: “Уряд Його Величності не має на увазі створення цілковито єврейської Палестини й зникнення, чи підпорядкування арабського населення, мови, чи культури в Палестині. Умови Декларації Бальфура не припускають того, що вся Палестина буде перетворена в єврейський національний осередок, припускають створення такого осередку на частині території Палестини” [46]. Але в той же час, у заяві підкреслювалося, що “Декларація Бальфура, підтверджена в тексті Севрського договору, не підлягає перегляду..., за цією громадою (ішувом – Г. Б.) визнаються перспективи вільного розвитку, які надають єврейському народові повну можливість виявити свої дарування, при цьому дуже важливо, щоб він знав, що знаходиться в Палестині за законом. Тому необхідно, щоб існування єврейського національного осередку в Палестині було підтверджено міжнародними гарантіями й офіційно визнане... Для виконання цієї політики необхідно, щоб єврейська громада в Палестині збільшувалася шляхом імміграції. Маштаби цієї імміграції не повинні перевищувати межі, які відповідають економічним можливостям країни” [47].

Крім того, у цьому документі містилася обіцянка утворити в майбутньому парламент, у якому будуть пропорційно представлені всі національні та релігійні групи країни. Відповідний меморандум Ваад леумі містив переконання в “благонадійності”, у прагненні євреїв “рука об руку” з арабами розвивати Палестину [48].

Біла книга давала нове трактування змісту Декларації Бальфура. Тут слід зазначити, що весь текст Декларації Бальфура був складений дуже мляво, і це давало англійцям широкі можливості для її довільного тлумачення в залежності від ситуації, яка виникла на тому чи іншому етапі діяльності мандата.

За рішенням IV АПК у 1921 році в Лондон була спрямована арабська делегація на чолі з Мусою Казімом аль-Хусейні [49]. Делегація від імені АПК подала англійській стороні меморандум, в якому викладалися традиційні погляди арабської сторони на майбутнє Палестини. Було вирішено направити спеціальну мусульмансько-християнську делегацію (крім Лондона) в Женеву й у столиці європейських держав із роз’ясненням вимог палестинців [50]. Ці вимоги зводилися до такого:

1. Гарантувати цивільні права, економічні та політичні інтереси народу;
2. Створити національний уряд у повній відповідності зі ст.12, §4 Статуту Ліги Націй;
3. Гарантувати права іноземцям у Палестині;
4. Установити гарантії релігійної рівності для всіх груп населення;
5. Забезпечити права національних меншостей” [51].

Арабська палестинська делегація на цих зустрічах спробувала зіграти на релігійних почуттях англійців – у листопаді 1921 року членами делегації була опублікована офіційна заява під красномовною назвою “Свята земля: ісламська та християнська єдність проти сіоністської агресії” [52]. Однак, ніякої реакції з боку британського уряду чи уряду міністерства колоній на цю заяву арабської делегації не надійшло, що й очікувалося. Міністр колоній відмовився прийняти арабську делегацію. Чинник міністерства, затятий сіоніст Х’юберт Янг, у відповідь на арабські вимоги заявив, що Декларація Бальфура залишиться незмінною, що політика уряду була й залишиться просіоністською [53]. Нічого не домігшись у Лондоні, арабська делегація виїхала в Женеву, де Ліга Націй обговорювала проект мандата на Палестину. Але й тут делегати зустрілися лише з Бальфуром, тодішнім офіційним представником Великобританії в Лізі. Він заявив арабам, що англійський експеримент із сіонізмом у Палестині буде продовжуватися. Залишивши письмовий протест проти мандата, арабська делегація, нічого не домігшись у Женеві, на початку листопада 1921 р. знову виїхала в Лондон. Щоб якось заспокоїти арабів, Черчилль вирішив провести об’єднану конференцію за участю арабів, сіоністів і представників англійського уряду. На попередній вузькій нараді за участю прем’єр-міністра Ллойд Джорджа, Черчилля, Бальфура, Вейцмана було вирішено наполягати на непорушності Декларації Бальфура. При цьому Ллойд Джордж заявив, що його уряд завжди розглядав цю декларацію, у кінцевому результаті, як державотворення в Палестині [54].

Призначена на 29 листопада об’єднана англо-сіоністсько-арабська конференція провалилася. Черчилль, в останній момент, відмовився брати участь у конференції, розуміючи, очевидно, що точки зору різних сторін примирити на конференції неможливо. Конференцію проводив один із міністерських чиновників. Він зачитав заяву міністра про те, що британська політика в Палестині ґрунтується на непорушності Декларації Бальфура, яка твердо буде проводитися в життя. Потім виступив Вейцман, який доводив, що сіоністи зовсім не заміряються на політичні права арабів.

У відповідь на це Хусейні підкреслив, що вимоги арабів про відмовлення від мандата та від Декларації Бальфура залишаються в минулому, що вони вимагають створити в Палестині демократичний уряд і,

тому, пропозиції уряду Великобританії та сіоністів є зовсім неприйнятними. Делегація повернулася в Палестину, так нічого й не домогшись [55].

Після марних переговорів, арабська делегація в середині 1922 року, відмовивши погодження з Білою книгою Черчилля (червень 1922 року) і мандатом Ліги Націй на Палестину, залишила Лондон. До свого від'їзду до Лондона, арабська делегація одержувала безліч телеграм від місцевих органів самоврядування арабів, арабських політичних і громадських організацій із вимогами припинення переговорів і повернення додому [56].

Делегація ВСО, очолювана Х. Вейцманом, одночасно з арабською делегацією вела переговори в міністерстві колоній Великобританії й прийняла Білу книгу "як основу своїх дій у Палестині" [57].

Таким чином, треба сказати, що кроки арабських та єврейських громадських діячів назустріч не відбувалися. Вони не могли знайти точок дотику і не намагалися зближуватися. Такі дії невдовзі привели до збройного протистояння вже у кінці 20-х р. XX ст.

Джерела та література

1. Лакер В. История сионизма. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – С. 331.
2. Palestine Royal Commission. Report Presented by the Secretary of State for the Colonies to Parliament by Command of His Majesty. July, 1937. – L.: His Majesty's Stationery Office, 1937. – P. 88; Щевелев С. С. Деятельность мандатной администрации в Палестине в 20-е годы XX в. // Востокведный сборник. – Симферополь: ТЭН, 1999. – С. 151.
3. Васаїк аль-харака аль-ватаніа аль-філастиніа 1918 – 1939. – Байрут: Муасса ад-дірасат аль-філастиніа, 1979. – С. 36.
4. Недава И. Владимир Жаботинский: вехи жизни. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – С. 187.
5. Недава И. Владимир Жаботинский: вехи жизни. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – С. 188 – 190.
6. Недава И. Владимир Жаботинский: вехи жизни. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998. – С. 194.
7. Palestine Royal Commission. Report Presented by the Secretary of State for the Colonies to Parliament by Command of His Majesty. July, 1937. – L.: His Majesty's Stationery Office, 1937. – P. 36.
8. //Аль-Кармель. – 1920, 13 травня.
9. Survey of Palestine Prepared in Dec.1945 and Jan.1946 for the Information of the Anglo – American Committee of Inquiry. Vol.1. – (S.L.): Palestine Government Printed, 1946. – P. 17.
10. Jbara T. Palestinian Leader, Hajj Amin al-Hussayni, Mufti of Jerusalem. – Princeton: The Kingston Press, 1985. – P. 35.
11. Косач Г. Г. Красный флаг над Ближним Востоком? Компартии Египта, Палестины, Сирии и Ливана в 20-е – 30-е годы. – М.: [Б. и.], 2001. – С. 175 – 176.
12. Great Britain. Parliamentary Debates. House of Commons. Fifth Series. Vol. 232 (November 18 to December 16) 1929. – L.: His Majesty's Stationery Office, 1929. – P. 108 – 109.
13. //Аль-Кармель. – 1921, 2 травня; Kayyali A.W. Palestine: A Modern History. – L.: Croom Helm, 1971. – P. 95; Our Roots are Still Olive. The Story of the Palestinian People. – San Francisco: People Press, 1977. – P. 40.
14. Great Britain and Palestine 1915-1936. – L., N.-Y.: Oxford University Press, 1937. – P. 35.
15. //The Near East. – 1921, 12 May .
16. Косач Г. Г. Из истории становления Коммунистической партии Палестины (1919 – 1924 гг.) // Борьба за социальный прогресс на Востоке. – М.: Наука, – 1990. – С. 289.
17. Mossek M. Palestine Immigration Policy Under sir Herbert Samuel: British, Zionist and Arab Attitudes. – L.: Frank Cass, 1978. – P. 25.
18. Щевелев С. С. Деятельность мандатной администрации в Палестине в 20-е годы XX в. // Востокведный сборник. – Симферополь: ТЭН, 1999. – С. 152; Palestine. A Study of Jewish, Arab and British Policies. Vol. II. – New Haven: Yale University Press; L.: Oxford University Press, 1947. – P. 269 – 270.
19. Marlowe J. Rebellion in Palestine. – L.: Cresset Press, 1946. – P. 116.
20. Survey of Palestine Prepared in Dec.1945 and Jan.1946 for the Information of the Anglo – American Committee of Inquiry. Vol.1. – (S.L.): Palestine Government Printed, 1946. – P. 19; Palestine Royal Commission. Report Presented by the Secretary of State for the Colonies to Parliament by Command of His Majesty. July, 1937. – L.: His Majesty's Stationery Office, 1937. – P. 174.
21. Great Britain and Palestine 1915-1936. – L., N.-Y.: Oxford University Press, 1937. – P. 22.
22. Кудрявцев А. В. Исламский мир и палестинская проблема. – М.: Наука, 1990. – С. 31.
23. Jbara T. Palestinian Leader, Hajj Amin al-Hussayni, Mufti of Jerusalem. – Princeton: The Kingston Press, 1985. – P. 52 – 55.
24. Jbara T. Palestinian Leader, Hajj Amin al-Hussayni, Mufti of Jerusalem. – Princeton: The Kingston Press, 1985. – P. 68.
25. Cohen M. J. The Origins and Evolution of the Arab-Zionist Conflict. – Berkeley: Univ. of Calif. press, 1987. – P. 70; Щевелев С. С. Деятельность мандатной администрации в Палестине в 20-е годы XX в. // Востокведный сборник. – Симферополь: ТЭН, 1999. – С. 152.
26. Documents of the British Colonial Office about Middle East from 1919 to 1945. – L.: Public Record Office, 5 vol. – 733/17-B .
27. Documents of the British Colonial Office about Middle East from 1919 to 1945. – L.: Public Record Office, 5 vol. – 733/63.
28. Васаїк аль-харака аль-ватаніа аль-філастиніа 1918 – 1939. – Байрут: Муасса ад-дірасат аль-філастиніа, 1979. – С. 3.

29. Васаїк аль-харака аль-ватаніа аль-філастиніа 1918 – 1939. – Байрут: Муасса ад-дірасат аль-філастиніа, 1979. – С. 126.
30. Васаїк аль-харака аль-ватаніа аль-філастиніа 1918 – 1939. – Байрут: Муасса ад-дірасат аль-філастиніа, 1979. – С. 43 – 47.
31. Каууалі А.В. Palestine: A Modern History. – L.: Croom Helm, 1971. – P. 88; Конер В.В. Деятельность Арабського палестинського Конгресса в 20-е годы ХХ века // Культура народов Причорномор'я. – 2001. – № 25. – С. 65.
32. Васаїк аль-харака аль-ватаніа аль-філастиніа 1918 – 1939. – Байрут: Муасса ад-дірасат аль-філастиніа, 1979. – С. 57.
33. Васаїк аль-харака аль-ватаніа аль-філастиніа 1918 – 1939. – Байрут: Муасса ад-дірасат аль-філастиніа, 1979. – С. 57; Конер В.В. Деятельность Арабського палестинського Конгресса в 20-е годы ХХ века// Культура народов Причорномор'я. – 2001. – № 25. – С. 65.
34. Survey of Palestine Prepared in Dec.1945 and Jan.1946 for the Information of the Anglo – American Committee of Inquiry. Vol.1. – (S.L.): Palestine Government Printed, 1946. – P. 27; Williams-Thompson R. B. The Palestine Problem. – L.: Melrose, (a. o.). – P. 45.
35. Ingrams D. Palestine Papers. 1917 – 1922. Seeds of Conflict. – L.: John Murray, 1972. – P. 117.
36. Caplan N. Palestine Jewry and the Arab Question 1917 – 1925. – L.: Frank Cass, 1978. – P. 81.
37. Каууалі А.В. Palestine: A Modern History. – L.: Croom Helm, 1971. – P. 93; Конер В.В. Деятельность Арабського палестинського Конгресса в 20-е годы ХХ века// Культура народов Причорномор'я. – 2001. – № 25. – С. 65.
38. Ingrams D. Palestine Papers. 1917 – 1922. Seeds of Conflict. – L.: John Murray, 1972. – С. 118 – 119.
39. //The Times. – 1921, 2 April.
40. League of Nations. Official Journal. Special Supplement. Resolution Adopted by the Assambly During its First Session (Nov.15-th to Dec. 18-th, 1920). – 1921. – №4а. – Geneva. – P. 332 – 340; Конер В.В. Деятельность Арабського палестинського Конгресса в 20-е годы ХХ века// Культура народов Причорномор'я. – 2001. – № 25. – С. 66.
41. Ingrams D. Palestine Papers. 1917 – 1922. Seeds of Conflict. – L.: John Murray, 1972. –P. 119; // The Times. – 1921, 2 April .
42. Palestine. Correspondence With Palestine Arab Delegation and the Zionist Organisation. Presented to Parliament by Command of His Majesty. June, 1922. – L.: His Majesty's Stationery Office, 1922. – P. 3 – 4; Васаїк аль-харака аль-ватаніа аль-філастиніа 1918 – 1939. – Байрут: Муасса ад-дірасат аль-філастиніа, 1979. – С. 141; Щевелев С. С. Деятельность мандатной администрации в Палестине в 20-е годы ХХ в.// Востоковедный сборник. – Симферополь: ТЭН, 1999. – С. 154.
43. Васаїк аль-харака аль-ватаніа аль-філастиніа 1918 – 1939. – Байрут: Муасса ад-дірасат аль-філастиніа, 1979. – С. 141.
44. Caplan N. Futile Diplomacy. Vol. I. Earl-Zionist Negotiation Attempts, 193-1931. – L.: Frank Cass, 1983. – P. 87 – 88.
45. Palestine. Correspondence With Palestine Arab Delegation and the Zionist Organisation. Presented to Parliament by Command of His Majesty. June, 1922. – L.: His Majesty's Stationery Office, 1922. – P. 25.
46. Memorandum on the Problem of Palestine to the United Nations Special Committee on Palestine. – Tel-Aviv: Palestine Communist Union Central Committee, 1947. – P. 40; Конер В.В. Белые книги 1922 и 1930 годов по Палестине и их влияние на арабо-еврейские отношения Культура народов Причорномор'я. – 2002. – № 30. – С. 80.
47. Great Britian and Palestine. 1915-1945. Information Papers No. 20. – L., N.-Y.: Royal Institute of International Affairs, 1946; L.: Chatham House, 1946. – P. 40; 91, с. 48 – 49; Конер В.В. Белые книги 1922 и 1930 годов по Палестине и их влияние на арабо-еврейские отношения Культура народов Причорномор'я. – 2002. – № 30. – С. 80; Ingrams D. Palestine Papers. 1917 – 1922. Seeds of Conflict. – L.: John Murray, 1972. – P. 165; Williams-Thompson R. B. The Palestine Problem. – L.: Melrose, (a. o.). – P. 32.
48. Конер В.В. Белые книги 1922 и 1930 годов по Палестине и их влияние на арабо-еврейские отношения Культура народов Причорномор'я. – 2002. – № 30. – С. 81; Caplan N. Palestine Jewry and the Arab Question 1917 – 1925. – L.: Frank Cass, 1978. – P. 82.
49. Friedrich C. American Policy Toward Palestine. – Washington: Public Affairs, 1944. – P. 6.
50. Survey of Palestine Prepared in Dec.1945 and Jan.1946 for the Information of the Anglo – American Committee of Inquiry. Vol.2. – (S.L.): Palestine Government Printed, 1946. – P. 946; Survey of Palestine Prepared in Dec.1945 and Jan.1946 for the Information of the Anglo – American Committee of Inquiry. Vol.1. – (S.L.): Palestine Government Printed, 1946. – P. 19.
51. Survey of Palestine Prepared in Dec.1945 and Jan.1946 for the Information of the Anglo – American Committee of Inquiry. Vol.1. – (S.L.): Palestine Government Printed, 1946. – P. 20; Конер В.В. Деятельность Арабського палестинського Конгресса в 20-е годы ХХ века// Культура народов Причорномор'я. – 2001. – № 25. – С. 66.
52. Васаїк аль-харака аль-ватаніа аль-філастиніа 1918 – 1939. – Байрут: Муасса ад-дірасат аль-філастиніа, 1979. – С. 171.
53. Ingrams D. Palestine Papers. 1917 – 1922. Seeds of Conflict. – L.: John Murray, 1972. – P. 145; Конер В.В. Деятельность Арабського палестинського Конгресса в 20-е годы ХХ века// Культура народов Причорномор'я. – 2001. – № 25. – С. 66.

54. Ingrams D. Palestine Papers. 1917 – 1922. Seeds of Conflict. – L.: John Murray, 1972. – P. 145 – 147; Конер В.В. Белые книги 1922 и 1930 годов по Палестине и их влияние на арабо-еврейские отношения Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 30. – С. 81.
55. Ingrams D. Palestine Papers. 1917 – 1922. Seeds of Conflict. – L.: John Murray, 1972. – P. 147; Конер В.В. Белые книги 1922 и 1930 годов по Палестине и их влияние на арабо-еврейские отношения Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 30. – С. 81.
56. Васаик аль-харака аль-ватаніа аль-філастиніа 1918 – 1939. – Байрут: Муасса ад-дірасат аль-філастиніа, 1979. – С. 298 – 300; Конер В.В. Белые книги 1922 и 1930 годов по Палестине и их влияние на арабо-еврейские отношения Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 30. – С. 81.
57. Caplan N. Futile Diplomacy. Vol. I. Earl-Zionist Negotiation Attempts, 193-1931. – L.: Frank Cass, 1983. – P. 49; Конер В.В. Белые книги 1922 и 1930 годов по Палестине и их влияние на арабо-еврейские отношения Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 30. – С. 81.

Камянский П.Е.

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ РУХИ В ГАЛИЧИНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Актуальність проблеми і зв'язок її з важливими науковими та практичними завданнями. Розгляд цього важливого питання полягає в тому, що призначений у 1889 році Єпископ Андрей Шептицький Станіславівським Владикою–Ординарієм, а в 1900 році Митрополитом Української Греко-Католицької Церкви у м. Львові на протязі майже першої половини ХХ століття суттєво впливав на суспільно-політичне життя в Галичині.

Цісар іменував єпископом Станіславівським о.Андрея Шептицького, монаха Чина Св. Василя Великого, в той час професора догматики і моральної у василіянському монастирі в Крестонополі, а Папа Римський потвердив цю номінацію 19 червня 1899 року. Висвячення о.Андрея Шептицького на Єпископа відбулося 17 вересня 1899 року у м. Львові, інсталяція була дня 20 вересня того ж року. Вже в зв'язку з його інсталяцією Владика Андрей Шептицький проявив свій український напрям не тільки як церковний ієрарх, але й суспільно-політичний. Наприклад: тодішній Станіславівський староста Прокопчеч видрукував запрошення на інсталяцію Владика Андрея тільки німецькою мовою, бо Галичина тоді була у складі Австрії. А коли про це довідався Кир Андрей наказав видрукувати запрошення також українською мовою. Згаданий староста запросив з українців лише священиків на прийняття з нагоди інсталяції. Довідавшись про це, Кир Андрей запросив від себе 9-тьох світських українців, між ними доктора Михайла Коцюбу, лікаря, що був також доктор філософії і професор місцевої учительської Семінарії та вів діяльність в Станіславівській філії “Просвіта”. На тому прийняттю Владика Андрей Шептицький сказав до князя Сангушки: “Князю, ти також наш і в тобі пливе руська кров” [1].

Ставши Владикою Станіславської Єпархії Єпископ Андрей Шептицький зразу же активно починає долучатися до суспільно-політичного життя не тільки Станіслава, але й усього Прикарпатського краю. З цієї нагоди 2 серпня 1899 року Владика звертається до вірних своєї пастви із документом: “Пастирське послання Станіславівського Єп. Андрея Шептицького до вірних”, – у якому неодноразово підкреслює свою любов до рідного українського народу, а також готовність віддати всі сили життя за нього: “Я з Апостолом повторюю, так вас люблю, що радо готов я вам подати не лиш Божу науку, але і душу, життя своє, бо ви мої возлюблені” [2]. Владика наголошує: “Правда, я на першій місці шукаю душ ваших, і бажаю вашого вічного спасіння... однак днесь о душевній спасенню я не буду писати, а всю мою і вашу увагу бажаю звернути на ті невідрадні обставини в вашій теперішній життю, котрі загрожують дочасному вашому щастю, вашому здоровлю, добробитови, просвіті, і нашим спільним, народним інтересам... я не лікар, не хлібороб, ані політик, я отець! А вітцєви нічого не є чуже, що синів, дітей його обходить” [3].

Владика Андрей неодноразово звертає увагу всього духовенства на тому, щоб душпастирська праця священика повинна бути завжди на першому місці, а соціально-політичне життя не сміє мішати до проповіді, або до відносин як душпастиря до вірних: “Священик лиш в приватнім життю може бути політиком, але не сміє ним бути” ані в церкві, ані в сповідальниці, ані в жаднім відношенню пароха до вірних” [4]. Хоч Кир Андрей Шептицький був Станіславівським Єпископом дуже коротко, бо лише один рік і чотири місяці, але вчинив дуже багато для тієї дієцезії.

Вплив видатного церковного і громадсько-політичного діяча, патріота-державника, талановитого вченого, філософа, мецената української культури і мистецтва відбився на усіх сферах багатогранного життя Галичини першої половини ХХ ст. “Своєю відданою працею для української церкви й народу, – зауважив Василь Верига, – митрополит Андрей зумів прихилити до себе народні маси і ще до вибуху Першої світової війни уже був вихняний усіма як український патріот” [5].

Активна діяльність митрополита Андрея Шептицького у суспільно-політичних рухах Галичини досить швидко дала свої позитивні результати. Так у перше десятиріччя нового століття галицькі українці зробили чималий поступ у всіх галузях суспільно-політичного, економічного й культурно-освітнього життя. Долаючи перешкоди австрійської влади, польської адміністрації розвивався український сокільсько-стрілецький і кооперативний рухи. Розгортали активну діяльність новоутворені крайові об'єднання – Союзи: Крайовий кредитний, Сільський, Молочарських спілок; Торгова Господарська Спілка, Ревізійний Союз Українських Кооперативів, який 1914 р. об'єднує 609 кооперативів, Сільсько-господарський Крайовий Союз Торгових Спілок. Серед їх фундаторів і керівників було галицьке священицтво. Розвиток кооперації задовольняв матеріальні потреби дрібних товаровиробників, зміцнював село і закладав економічний